

MESNEVİLER KENDİNİ YALANLAYAN METİNLER MİDİR?

Are Masnavis Texts That Deny Themselves?

Muvaffak EFLATUN*

Özet

Postmodernizmin etkisiyle yazılan günümüz romanlarında okuyucu, anlatılanın gerçek olup olmadığı konusunda şüphede bırakılır. Bir yandan anlatılan hikâyenin gerçek olduğu hissettirilirken diğer yandan bunun bir kurgu olduğu vurgulanır. Bu teknik, benzer şekillerde mesnevilerde de karşımıza çıkar. Mesnevi şairi, hem eserin kurgu olduğunu dile getirir hem de râvîlerden bahsederek eserde anlatılanların yaşanmış olabileceği düşüncesini uyandırır. Okur, hikâyenin yaşanmış ya da yaşanmamış olduğuna inanmakta özgür bırakılır. Bu makalede, gerçeğe kurmacanın iç içe olması ve kendi kendini yansıtma tekniklerinin 16. yy. mesnevilerindeki bazı anlatım yaklaşımlarıyla benzer yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bu tespitlerle Doğu ve Batı edebiyatlarına yönelik mukayeseli araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Postmodernizm, mesnevi, râvî, gerçeklik, üstkurmaca

Abstract

Postmodernist novels tend to leave a doubt in reader's mind about whether the story told is real or not. They make the reader think that it is real but on the other hand they emphasis that it just a fiction. This technique can also be seen in masnavis. The masnavi poet mentions that the plot is a fiction but at the same time he talks about narrators, which make the reader think that it may be real. The reader is free to believe it is real or not. In this article some similar techniques of narration between 16th century masnavis and postmodernist novels are discussed. Examples from masnavis are presented based on two techniques: technique of intermingling reality and fiction, and metafiction technique. By this article it is aimed to make a contribution for comparative studies between Eastern and Western literatures.

Keywords: Postmodernism, masnavi, narrator, reality, metafiction

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Giriş

Edebiyat sanatına ait eserleri; coşkulu anlatım esasına bağlı eserler, anlatma esasına bağlı eserler, gösterme esasına bağlı eserler olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırabiliriz (Çetişli 2004: 14). Makalemize konu olan mesneviler anlatma esasına bağlı eserlerdendir. Anlatma esasına bağlı eserler; belli bir zaman ve mekân bağlamı içinde belli bir şahıs kadrosunun yaşadığı olay/ olayları anlatan tahkiyeli edebî formlardır (Çetişli 2004: 21).

Anlatma esaslı tüm eserler kurgusal metinlerdir. Bunlarda itibarî bir gerçeklik söz konusudur. Gerçek dediğimiz şey değişikliklere uğrayarak edebî eserin dünyasına girer. Bu yüzden de onda geçen olaylar itibarî olay olarak değerlendirilir (Aktaş 1984: 14). İtibarî kurgunun oluşturulmasında ise; Doğulu (İslam dünyası) ve Batılı (Antik Yunan-Latin kültürü havzası) yazarlar farklı yolları benimsemişlerdir. Doğulu ve Batılı yazarlar tecrit (soyutlama) ve mimessis (yansıtma) dediğimiz ayrı sanat tarzlarıyla karşımıza çıkar. Görünen ve olanı değil bunun arkasındaki öze ulaşma amacıyla olan Doğulu sanatçı, dış âlemi birebir taklit etme ve yansıtımdan kaçınır, tecride yönelir (Çetişli 2004: 24). Anlatıda fevkaladeye, mucizeye kanat çırpan Doğulu sanatçı eserini sürpriz mantığına açık bir vaziyette kaleme alır. Kaleme alınan bu eserlerde her an olması mümkün olmayan şeylerle karşılaşabiliriz. Fevkalade güçlerin yardımıyla her türlü işin üstesinden gelen istedikleri an istedikleri yerde bulunan kahramanların dünyasında buluruz kendimizi. Yine Doğulu sanatçılar hikâyeyi meydana getiren olayları keskin bir sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde sıralamaz (Ayvazoğlu 2002: 158-161).

Batılı yazar ise kurgulamasını; dış âlemin taklit ve yansıtması esasını üzerine bina eder. Aklın her şeye yeteceğini, her şeyden üstün olduğu düşüncesini ifade eden rasyonalizm ve ardından pozitivizm ve determinizm belli bir dönem Batı toplumunu ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu durum, Batıda maddi anlamda büyük ilerlemelere yol açarken birçok olumsuz gelişmeleri de ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceler maddenin kutsanmasına insanın manevî yönünün ihmal edilmesine ve kimlik krizine yol açmıştır (Çetişli 2003: 153-158). Batı toplumu içinde maddeci düşüncenin gelişimine paralel olarak anlatma esasına bağlı eserlerde yansıtma, gerçeğin sebep-sonuç ilkesi dâhilinde birebir taklidine kadar gitmiştir (Çetişli 2004: 23). İşte

pozitivizmin şekillendirdiği bu durumlara tepki olarak Batıda özellikle 1950'lerden sonra postmodernizm ortaya çıkmıştır. Modernizmin ve pozitivizmin yoğurmuş olduğu toplum hayatında ve edebî hayatta postmodernizm etkili olmaya başlamıştır. Anlatma esasına bağlı eserlerde modernizmin mucizeyi ve olağanüstüyü reddeden ve hikâyede olayların takdiminde sebep-sonuç ilişkisine sıkı sıkıya bağlı olma durumu postmodernizmde yerini çoğulculuğa bırakmıştır. Batı edebiyatının zaman içinde yakalamış olduğu bu anlayışın Doğu edebiyatı içinde değerlendirdiğimiz klâsik Türk edebiyatı anlatı geleneğiyle birçok noktada benzeşme içine girdiğini söyleyebiliriz. Tabii ki biz bu benzerlikleri tespit ederken postmodernizmin klâsik anlatı geleneği özellikle de makalemizin konusu olan mesnevîlerle aynı mantelitede bulunduğu iddiasında değiliz. Ayrıca mesnevîleri postmodern bir ölçüyle değerlendirme düşüncesinde de değiliz. Zaten farklı dönemlerde farklı zihniyetlerin üretmiş olduğu edebî anlayışlardan bahsediyoruz. Fakat bu durum aralarında benzerliklerin bulunduğu yaklaşımını engelleyemez. Postmodern edebî eserlerde kullanılan üstkurmaca, metinlerarasılık, çoğulculuk veya çok katmanlılık, parodi, hipermetinsel tasarımlar gibi anlatım biçimlerinin bir kısmı mesnevîlerde de karşımıza çıkar. Bilhassa metinlerarasılık, üstkurmaca ve çoğulculuk postmodernizmin mesnevîlerde göze çarpan benzer unsurlarıdır. Biz ise bu makalemizde 16. yüzyılın aşk konulu mesnevîlerinde görülen bazı anlatım biçimleriyle postmodernizmin geliştirmiş olduğu gerçek ile kurmacanın iç içe olması ve kendi kendini yansıtma anlatım teknikleri arasındaki benzerlik ilişkisini vermeye çalışacağız.

A. Gerçekle Kurmacanın İç İçe Olması

Günümüzde birçok metin, anlatının gerçekliği hakkında okuyucuyu şüpheye düşürmektedir. Yazar bir yandan eserin bir kurmaca olduğunu bunun bir yazma, bir meydana getirme süreci olduğunu vurgularken diğer yandan da eserin gerçekleri aktardığını, yansıttığını iddia etmektedir. İsmet Emre, postmodernist eserlerin gerçek ile kurmaca arasındaki bağı kırmasından şu şekilde bahseder: *'Derida söylem sözcüğüne Foucault gibi yaklaşır ve 'bir merkezin, başlangıç noktasından yokluğunda her şey söylem oldu' der. Bir başka deyişle özne değişmez gerçekliğini, merkez ya da kaynak olma özelliğini yitirince her şey söylemin birleştirici dizgesine göre*

anlam kazanır ve yeni söylem dizgelerinin bunlara göre oluşmasına olanak verir' böylece yazarın ve metnin dışı öteki öğelerin (metnin içinde söz konusu edilen öteki metinlerin) bile metnin iç gerçekliğinin bir parçası oldukları oranda önem kazandıkları, daha doğrusu hiçbir önemlerinin kalmadığı, ancak sadece metnin içinde kendi iç siteminin egemen olduğu yeni bir metin eleştirisi anlayışı ortaya çıkar. Bu metin anlayışı hayat ile kurmaca olan arasındaki kesin sınırları ortadan kaldırarak bu ikisini yan yana duran, birbirine eklemlenmiş yapılar olarak görür. Böylece biz daha metne başlarken neyin kurmaca, neyin gerçek olduğu konusunda şüpheye düşürülüp bu ikisinin de aynı kapıya çıktığı görüşüne davet ediliz.' (Emre 2004: 91-92) .

Klâsik anlamda roman, olanı /olabiliri anlattığını savunur. Fakat birçok Postmodernist roman kendi gerçekliğini yalanlar. Roman bir yandan anlatılanların gerçek ya da olmuş olabileceğini vurgularken öte yandan bunların yazarın kurgusu olduğunu açıklar. Bu konuda Türk edebiyatında en çok bilinen örneklerden biri olan *Tutunamayanlar* adlı romanı değerlendirebiliriz. Eserin önsözünde bunun gerçekten yaşanmış olabileceğine vurgu yapılırken '*Yayıncının Notu*' adlı bölümde bu yalanlanmış olur. Bir gazeteciye bırakılmış Turgut Özben mektubundan ve gazetecinin yorumundan, romanda adları değiştirilerek aktarılan kişi ve olayların gerçek yaşamla dolaysız bağlantıları olduğu düşünülebilirse de yayıncının tüm anlatılanların düş ürünü şeyler olarak algılanması gerektiğini bildiren notuyla her şey altüst olmaktadır (Gürbilek 2001: 35).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında mesnevilere bakıldığında gerçeklik hissini doğuran râvî silsilesinin verilmesiyle şair, eserin kendi kurgusu olmadığını duyulanı aktardığını göstermeye çalışır. Bunu yapan şair, eserin kendi kurgusu olmadığını, duyulanın aktarıldığını ifade etmiş olur. Bu râvîlerin kim olduğu kimi zaman tam olarak bellidir, kimi zaman ise belli değildir. İslami bir kültürde râvîlerin gerçeklik hissi yaratmak için kullanılmasını hadislerde de kaynak olarak râvî silsilesi verilmesi düşüncesine bağlayabiliriz. Peygamberin sözlerinin aktarılmasında gerçekliği râvîlerin oluşuna bağlayan dinleyici-okur, mesnevinin gerçekliğini de anlatıcının verdiği râvî silsilesine bağlar. Kısaca mesnevilerde şairler bir taraftan hikâyenin rivayet olduğunu dile getirir diğer taraftan da hikâyenin

kendi kurgusu olduğunu ifadeye çalışır. Bu hususu 16. yüzyıl mesnevilerden aldığımız örneklerle gösterelim:

Zarîfî, Mihr ü Mâh adlı eserinde hikâyenin râvîsi olarak babasını verir. Burada yazar duyduğunu aktaran biridir, eserin meydana getiren değildir:

*Velâyet eyleyüp ol pîr-i hikmet
Bana bu kıssa idüp hikâyet*

*Didi çün yok bekâsı kâyinetun
Çü gördük var memâtı her hayâtun*

*Tenün bî-cân olup bağlanmadan dil
Bunu nazm eyleyüp hayr-ı halef kıl
(Mihr ü Mâh b. 173-175)*

Sâlih Çelebi, Leylâ vü Mecnûn adlı eserinde Hâtîfî'yi örnek aldığından bahseder. Bu nedenle asıl hikâyenin girişinde onu râvî olarak sunar. Öyleyse şair eseri yazan değil aktarandır:

*Lîk bunda özge kâr itdüm
Hâtîfî naklin ihtiyâr itdüm
(Leylâ vü Mecnûn b. 321)*

*Pârsî dilde ibtidâ üstâd
Söze bu resmle urur bünyâd
(Leylâ vü Mecnûn b. 331)*

Sâlih Çelebi, eser içinde de râvîlerden bahsederek eserin aktarılma olduğunu vurgulamaya devam eder:

*Bu gam efsânesin olan hâvî
Burada böyle nakl ider râvî
(Leylâ vü Mecnûn b.1042)*

Hâşimî de Mihr ü Vefâ adlı mesnevisinin değişik beyitlerinde aynı yöntemi kullanıp râvîlerden bahseder:

*Rivâyet kûy-ı sarrâf-ı cevâhir
Bu deryâdan çıkardı çok zevâhir*

Bu silke şöyle dizdi dürr-i manzûm

Ki Hak rahmetler idüp ola merhûm
(Mihr ü Vefâ b. 2185)

Rivâyet eyleyen üstâd-ı hüşyâr
Mey-i gafletden olup çeşm-i bîdâr

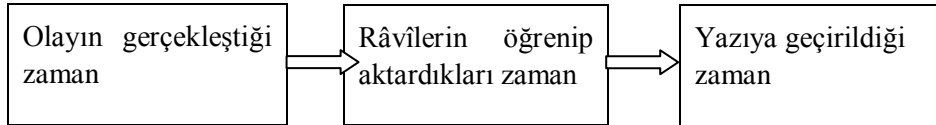
Mevâzi' hâlini idüp rivâyet
Ne istikbâl ider anı hikâyet
(Mihr ü Vefâ b. 4548-4549)

Taşlıcalı Yahya Bey, Şâh u Gedâ adlı eserinin orijinal bir hikâyeye sahip olduğunu savunarak eserin yazılış amacının diğer aşk hikâyelerinden farklı olduğunu vurgular. Tüm bu iddialara rağmen Taşlıcalı Yahya eser içinde bir de râvîden söz eder. Şair bir yandan eserin kendi eseri olduğunu, daha önce yapılmadığını, yazılmadığını söylerken diğer yandan da râvîlerden bahsetmektedir:

Râvi-yi sergüzeşt-i Şâh u Gedâ
Söze bu yüzden eyledi inşâ
(Şâh u Gedâ b. 620)

Râvî-i 'ışk u nâkil-i ahbâr
Halka bu yüzden oldı kıssa-güzâr
(Şâh u Gedâ b.1842)

Bu durumda eserin yazılma süreci hakkında okurun kafasında şüphe bırakılır. Anlatılan olaylar bilinmeyen geçmiş bir zamanda meydana gelmiş, râvîlerle şaire ulaştırılmış, böylece yazıya dökülmüş olabilir. Öyleyse anlatılanlar bir yerde bir zamanlar yaşanmış olabilir. Eserin oluşum süreci okurun kafasında belli bir çizelgeye göre şekillenir:

Kısaca mesnevi şairleri bir yandan eser içinde râvîlere değinerek okuyucuda gerçeklik hissi uyandırırken bir yandan da metnin bir kurgu olduğunu dile getirerek bu hissi yıkmaktadır.

B. Kendi Kendini Yansıtma (Üstkurmaca)

Postmodern romanda yazarın temel amaçlarından biri romanın varoluş sürecini ve tarzını okuyucuya yansıtmak, en azından sezdirmek ve okuyucunun bu sürece katılımını sağlamaktır (Çetişli 2003: 164).

Bu konuyla ilgili benzer bir düşüncüyü de Yıldız Ecevit şöyle dile getirir: "*Bu eğilim genel bağlamda, yazma ediminin kurmaca metnin içinde kurgulanması demektir. Bu, yazarın, metnini nasıl yazdığını o metnin içinde anlatması, yazma sorunlarını metnin ana konusu durumuna getirmesi ve kimi kez de okurunu metnin içine sokarak, romanını nasıl oluşturduğunu onunla paylaşması anlamına gelir; edebiyatın kendini anlatması, kurgulamasıdır üstkurmaca; kurmacanın kurmacasıdır.*" (Ecevit 1996: 110). Bu tanımlamalar ışığında mesnevilere baktığımızda bu eserlerin sebep-i telif, konuların anlatıldığı iç kısımlar ve son bölümlerinde eserin kendi yazımına ilişkin bilgiler bulabiliriz.

1. Mesnevilerin Sebeb-i Telif Kısımlarında Kendi Kendini Yansıtma

Şeyma Büyükkavas Kuran'ın da belirttiği gibi, mesnevilerin sebep-i telif bölümünde şair, eserini yazma sebeplerini, kendini neyin ve nelerin motive ettiğini hikâye eder. Bu nedenle de sebep-i telif kısımları hikâye içinde hikâye gibidir (Kuran 2006: 158). Sebeb-i telif kısımları aşağıdaki alıntılarda, eserin içinde dış dünyaya, eserin oluşturma sürecince açılan kapılardır.

Bu açıdan incelediğimiz mesnevilere bakıldığında eseri yazılma süreciyle ilgili belli başlı şu nedenler üzerinde durulmaktadır.

Zarîfî, Mihr ü Mâh mesnevisinin sebep-i telif bölümünde yazma sebebini gapten duyduğu bir sese bağlar. Bu ses ona dünyada adının anılmasını sağlayacak bir eser yazmasını öğütler. Bu gapten gelen ses hikâye içinde de sık sık karşımıza çıkar ve kahramanlarımıza şaire yol gösterdiği gibi yol gösterir (Turhan, 1995).

Hâşimî de Mihr ile Vefâ'nın aşkını anlattığı mesnevinin yazımını böyle hayali bir sebebe bağlar. Mesnevi biçimiyle yazmayan daha çok gazel ve kasideler yazan şaire, Nevâî'den bir kadeh sunulur. Ondan mesnevi yazması istenilir:

*Bu hâl ile geçerken rûz eyyâm
Nevâi'den irişdi bir ulu câm*
(Mihir u Vefa b.614)

*Didi elfâz ko ir ma'neviye
Gazel tarzın bırak ir mesneviye*
(Mihir u Vefa b.614)

Celâlzâde Sâlih'e ait Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin sebab-i telif bölümünde hikâyenin gerçek bir nedene bağlı olarak yazıldığı vurgulanmıştır. Oğlunun ölümünden sonra büyük bir yasa boğulan şair yazı yazmayı bu ruh halinden kurtuluş yolu görmüştür. Celâlzâde Sâlih'in mesnevi yazma istekleri arasında şüphesiz hamse meydana getirme ve Türkçe diline katkı sağlama isteği de vardır (Kütük, 1990).

Hâşimî'nin Mihir u Vefâ'yı yazma nedeni ise; hamse yazma isteği ve kalıcı eser bırakma arzusudur.

*Ki hamse nazmına Rûm içre ferd ol
Şarâb-ı 'ışkı nûş it ehl-i derd ol*
(Mihir u Vefâ b.762)

*Murâdum nazm-ı Osmâniyyedür kim
Tefekkür eyleyen kalbe salar bîm*
(Mihir u Vefâ b.614)

Taşlıcalı Yahya Bey, Şâh u Gedâ mesnevisinin yazım nedenini sebab-i telif kısmında açıklar. Burada daha önce yazılmış olan aşk hikâyelerini beğenmediğini anlatır. Dünyevî aşk ilişkilerini anlatan bu hikâyeleri beğenmeyip kadın erkek ilişkisi üzerine yazanları kınar. Güzel bir gence âşık olmanın ilahi bir duygu olduğunu savunur.

*Bir alay bî-mezâk u zen-pâre
Bir alay derd-mend ü bî-çâre*

*Ne bilür surr-ı 'aşk-ı pinhâni
Ne bilür vecd ü hâl-i cânâm*
(Şâh u Gedâ b.472-473)

Lâmi'î Çelebi Salâmân ile Absâl'ın isimli mesnevisini Molla Câmi'nin tasavvufî remizlilerle örülü aynı konulu ve isimli mesnevisini

beğenmesinden dolayı yazmıştır. Ona göre bu konunun Türkçeye kazandırılması eseri çok daha fazla değerli kılacaktır:

*Nâgehân Câmî'den irdi bir kadeh
Nûş idüb toldı dil ü cânım ferah*

*'Ûd-veş bir perdeden kılmış nevâ
K'itdi od ney gibi içüm ol hevâ*

*Hâl-i insâniden idüb turfe-yâd
Virmiş Absâl u Salâmân ana ad*

*Ser-te-ser nüsha etvâr-ı sülûk
Mürşîd-i râh-ı yakîn deff'ü'ş-şükûk
(Salâmân u Absâl b. 293-296)*

*Geyse Rûmî-câme vü Türkâne tâc
Çîn ü Mâçîn'den alur bâc u harâc
(Salâmân u Absâl b.307)*

Böylece Lâmi'î Çelebi hem eserin konusunun alındığı kaynağı belirtmiş olur hem de yazma nedenini vermiş olur. Eserin yazılma nedeni belirtilirken şâir aynı zamanda eserin yazılma süreci hakkında da okuyucuya bilgi verir. Yazılma süreci hakkında okuyucuya bilgi sunulmuş olur.

Abdî, Cemşîd u Hurşîd mesnevisinin sebab-i telif bölümünde padişahın isteğiyle bu eseri yazdığını ifade eder. Şairin eserin yazımıyla ilgili ortaya koyduğu neden hayalî değil gerçektir:

*Mübârek hâtırın itmeğe şâdân
Telattuf gösterüp gönderdi fermân
Nevâzişle dir iy üstâd-ı dil-şâd
Dür ü gevherle gencün oldı âbâd*

*O gencin cevherinden eyle meftûl
'Arûs-ı dehr anunla ola makbûl
(Cemşîd u Hurşîd b. 512-515)*

Gubarî, Yûsuf u Züleyhâ'nın sebab- i telif bölümünde bu konuda daha önce yazılmış eserleri eksik görmesinden dolayı mesneviyi yazdığını dile getirir:

Lîk gâyet mufassal etmişler
Hadden artuk mutavvel etmişler
(Yûsuf u Züleyhâ b. 70)

Bu iki tuhfenün zevâyidi çok
Kıssa-i Yûsufa ta'alluki yok
(Yûsuf u Züleyhâ b. 74)

Kıssalar içre Yûsuf olmuş gayb
Nitekim çâh içinde ol bî- 'ayb
(Yûsuf u Züleyha b. 78)

Şair bu düşüncesinin kaynağı olarak defter emini Mehmet Celi Efendi'yi gösterir.

Bilünüz kim bu defterün sebebi
Defter emîni Mustafa Celî
(Yûsuf u Züleyha b. 110)

Sâlih Çelebi'nin Leylâ ile Mecnûn'u yazma nedeni hamse oluşturma arzusudur:

Vir kemâkân-ı dürr-i nazma nizâm
Kıssa-ı penc genci eyle temâm

Mâ-hasal çünkü eyledüm niyet
Hamse nazmına sarf idem himmet
(Leylâ vü Mecnûn b.278-279)

Fakat hamse oluşturma arzusunun dışında eseri yazmasının gerçek nedeni şairin oğlunu kaybetmesidir. Bunu, oğlunun acısını dile getirirken üstü kapalı bir şekilde verir:

Bûstânında 'ömrümün tâbân
Bir gül-i tâze varidi handân

Ana şûrîde bülbül olmuşidüm
Değil âtâsı bir kul olmuşidüm

Gözümün nûrıyidi tâbende
Sinemün şem 'iyidi rahşende
(Leylâ vü Mecnûn b.282-284)

*Aldanup bu sürûra niçe zemân
Ber-karâr ola sanmışın devrân*

*Haberüm yok zevâli varimiş
Feleğün çarhu bî-karârimiş*

*Bu meger mekr-i dehrimiş bana
Sanduğum lutf kahrimiş bana
(Leylâ vü Mecnûn b. 290-292)*

*Yumdı nergis gözini 'alemden
Almadı hiç figân u nâlemden
(Leylâ vü Mecnûn b. 299)*

Oğluna olan sevgisini ve kaybedişinin verdiği acıyı anlatan şair daha sonra eserin planlamasına ve yazımına geçer:

*Nazm idem ya 'ni fikr idüp bunı
Kıssa-ı Leyli ile Mecnûn'ı*

*Ma'nâda sûret eyleyem ânı
Ağlayam sana derd-i devrânı*

*Bin belâ ile hâme aldum ele
Bu tamam oldu nazm olındı hele*

*Lîk bunda bir özge kâr itdüm
Hâtifi naklin ihtiyâr itdüm*

*Ba'z-ı beytinde kim safâ gördüm
Terceme itmeği revâ gördüm
(Leylâ vü Mecnûn b. 318-321)*

Şair, çerçeve hikâyede eserin yazma sürecine girmeden planlama sürecinde neler düşündüğünü okura aktarır:

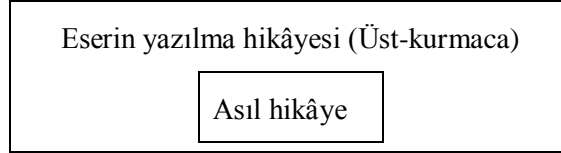
*Gözedem naklde hikâyetini
Hüsrev-i Dehlevî rivâyetini*

*Terceme itmeyem velî anı
Düşmeyem nazmîle ana sâni*

*Zâde-i tab‘um ola ebyâtı
Hâss ola cümle-i hayâlâtı*

*Müstakil bende görinem üstâd
Nazma bu resmle uram bünyâd*
(Leylâ vü Mecnûn b. 198-201)

Tüm bu örnekleri değerlendirirsek eserin kendi yazılma süreciyle ilgili verilen bilgiler hikâyenin dış çerçevesini oluşturur. Mesnevilerde bir üst-kurmaca olarak hikâye öncesinde şairin yazım hikâyesi verilir. Bu durumu şematik olarak şöyle gösterebiliriz:

2. Eserin İçinde Kendi Kendini Yansıtma

Mesnevilerin yalnız sebab-i telif bölümlerinde değil iç hikâye kısmında da yazma sürecine dâir bilgiler verilir. Eserin kendi oluşumu, yazılımı anlatılır. Üst-kurmaca asıl hikâyede de bir şekilde devam eder. Dış çerçeveyi oluşturan bu yazma süreci iç çerçevedeki aşk hikâyesi içinde de varlığını sürdürür. Diğer bölümde şematik olarak verdiğimiz çerçeveyi şair kırarak üst-kurmacyı eserin içine de yayar. Bunun gibi kesin çizgilerle ayrılmış bir gerçeklik ve kurmaca farkını ortadan kaldırır.

Zarîfi'nin eserinde bu durum karşımıza şu beyitlerle çıkar:

*Mütenebbih ola yazan kâtib
Cümle hep oldu nazmla inşâ*

*Guş idindi bu kıssa nazmına
Sebebin ideyin ne oldu sana*
(Mihr u Mâh b. 153-154)

Böylece eserin yazıldığı bu yazımın da yine başkaları tarafından kaleme alındığı belirtilmiş olur. Başka bir beyitte de şair, eseri kendisinin yazdığını eserin ismini vererek belirtir:

*Ki idüp bu kıssa-i az demde tamâm
Koyup ana cihanda Mihr ü Meh nâm
(Mihr u Mâh b. 192)*

Şair, eserin yazılma olduğunu açıkça dile getirir:
*Sana bu nazma bâ'is olanı ben
Çü beyân eyledim_bî avn-ı ilâh
(Mihr u Mâh b. 193)*

Sâlih Çelebi de Leylâ vü Mecnûn adlı eser içinde yazılma süreci hakkında bilgiler verir. Bu eserin yazıldığını şöyle ifade eder:

*Bu belâ-nâmesin iden inşâ
Burada böyle ider sözi ifşâ
(Leylâ vü Mecnûn b. 1324)*

*Bu elem kıssasın eden tahrîr
Burada böyle ider sözi taksîr
(Leylâ vü Mecnûn b. 1800)*

*Nazm iden bu dürr-i meknûnı
Kıssa-ı Leyliyile Mecnûnı
(Leylâ vü Mecnûn b. 1938)*

Hâşimî de Mihr ü Vefâ'da eser içinde eserin yazılma süreci hakkında bilgiler vermiştir. Eser bir rivâyetin yazıya geçirilmesidir. Eser, meydana getirilmemiş tekrar yazılmıştır:

*İden bu levha-ı sernâme-i derd
Ferîd-i dehrîken itdi bunı ferd*

*Didi ahvâl-i mâziden hikâyet
Ki müstakbelde zikr olur rivâyet
(Mihr u Vefâ b. 1166-1167)*

*Beyân iden bu sûrun bâb u faslın
İşitdük böyle yazmış fer' ü aslın
(Mihr u Vefâ b. 4945)*

Bu kıssa şehrini tezyîn eden cân
Mücellâtın bu yüzden itdi i 'lân
(Mihr u Vefâ b. 5102)

Yine Hâşimî hikâyenin bitişini eserde vererek onun yazım süreci hakkında okuyucuyu bilgilendirir:

Bi-hamdilillah ki ferhunde-nâme
İrişdi hayrile âhir temâme
(Mihr u Vefâ b. 6380)

Lâmi'i Çelebi Veyse vü Râmin (Vîs ü Ramin) adlı mesnevisinde de eser içinde eserin yazılması hakkında bilgiler vermiştir.

Kılan bu derd ü gam şerhini tahrîr
Bu yüzden itdi nakş-ı hicri tasvîr
(Vîs u Ramîn b. 472)

Bu işden olmadın bin fitne müştak
İdem bu sayfayı bir bâba mülhak
(Vîs u Ramîn b. 513)

Verin bu kıssa tertîbine nazmı
Siyâset üzre çün gösterdi 'azmı
(Vîs u Ramîn b. 584)

İden bu vasl şehristânın âbâd
Urupdur sözde bu resm üzre bünyâd
(Vîs u Ramîn b. 2238)

Gül evrakına yazdun zerle yazu
Misâl-i gonca itdün hırz-ı bâzu

Çeküp süsenleyin tiğ-i zebânu
Musahhar eyledün mülk-i beyânı
(Vîs u Ramîn b. 2662-2663)

Yazup hikmet sözünden bir iki bâb
Olup devr içre gün gibi suturlâb
(Vîs u Ramîn b. 2705)

Lâmi'i Çelebi, mesnevinin padişaha övgü nedeniyle yazıldığını eserin içinde belirtmiştir:

Eğerçi cümle bu şirin fesâne
Du'â-yı Husrev içündür bahâne
(Vîs u Ramîn b. 2703)
Du'âyı şehle idüp bes tamâmı
Uram nâmile mühr-i ihtimâmı
(Vîs u Ramîn b. 2711)

Taşlıcalı Yahya Bey, eserin konusunu kimseden almadığını eseri kendisinin yazdığını belirtir. Eseri bir haftada yazmakla övünür. Tüm bunları söyleyerek eserin yazılma sürecini ve planlanmasını da vermiş olur. Eserin yazıldığına dair eser içinde şunları söyler:

Sâbıkâ bir mühendis-i dâna
Urdu söz kasrına bu resme binâ
(Şâh u Gedâ b. 531)
Fürkat ahvâlini bile üstâd
Urdu bu resme kıssaya bünyâd
(Şâh u Gedâ b. 1111)
Tûtî-ı sebze-zâr u bâğ-ı beyân
Kelimâta bu resme açıldı dehân
(Şâh u Gedâ b. 1315)

3. Mesnevilerin Sonunda Kendi Kendini Yansıtma

Aşağıdaki beyitler mesnevilerin son kısımlarında eserlerin yazılım sürecine dair bilgiler içermektedir. Bu bilgiler, şairin bir üst-kurmaca oluşturduğunu tespit etmemizi sağlayacak ve eserin kendi kendini yansıtması özelliğini eserlerde gösterecek bilgilerdir

Lâmi'i Çelebi, Salâmân u Absâl'da kimi zaman eserin yapılma süreci hakkında bilgi verir. Asıl hikâyenin bittiğine dair şöyle der:

Nakl idüp hikmet kitâbın ben tamâm
Eyledüm fasl-ı hükümet ve's-selâm
(Salâmân u Absâl b. 1512)

Sonuç bölümünde eserin yazılıp bittiğini şu beyitle ifade eder:

Şükr kim ber-mücib-i ceffe'l kalem
Âhir oldu bu ter ü müşgin-rakam
(Salâmân u Absâl b. 1881)

Gubârî eserin yazılma süreci hakkında eserin sonunda bilgi vermiştir. Şair, eseri Mekke'de üç ay içinde yazmıştır:

*Ey Gubârî bu kıssa-i Yusûf
Mekke'de vakî' oldı buldı nizâm*

*Recep ayında ibtidâ ettüm
Ramazan âhirinde buldu hitâm
(Yûsuf u Züleyha b. 2100-2101)*

Udî'nin Macerâ-yı Mâh adlı mesnevisi ise incelediğimiz tüm mesneviler arasında önemli bir farklılık gösterir. Öncelikle eserin sebep-i telif kısmında neden yazdın sorusuna ya da nasıl yazdın sorusuna cevap verilmemiştir. Şair, bu bölümde sadece anlattığı maceraya giriş yapıp âşık oluşunu anlatmıştır. Şair, diğer mesnevilerden farklı olarak şair eserin yazılış nedenini sonda verir. Yazılış nedeni eserin dışında değil eserin son bölümünde eserin yazılış nedeninin anlatıldığı anı-hikâye içindedir. Şair, bu eseri yazma nedenini başından geçenlerin unutulmamasını sağlamak ve elbette şehzadenin lütfuna mazhar olmak olarak dile getirmiştir:

*Bu vech ile çün itdüm ana ikdâm
Didüm hem Macerâ-yı Mâh ana nâm
(Mâcerâ-yı Mâh b. 1266)*
*Okuyup bu kitâb-ı şâh-ı devrân
İde ben bendesine lütf u ihsân
(Mâcerâ-yı Mâh b. 1268)*

Sonuç

Sonuç olarak, görülmektedir ki 16. yüzyılda yazılan bu mesnevilerde kullanılan bazı anlatım teknikleri postmodernist edebiyatın özelliklerinden olan metnin kendi gerçekliğini yalanlaması yaklaşımıyla benzeşmektedir. Mesnevi şairleri, metin içinde oluşturduğu gerçekliğe bir yandan râvîlerden bahsederek okuyucuyu inandırmaya çalışırken bir yandan da bunun bir kurgu olduğunu dile getirip bu görüşü yıkmaktadır. Şair-anlatıcı metnin yazılım sürecini vererek metnin bir meydana getirme olduğunu, bir kurgudan ibaret bulunduğunu okuyucudan gizlemeden vurgular. Öte yandan şair-anlatıcı devamlı olarak râvîlere değinirken eseri meydana getirdiğini inkâr eder. İfade ettiğimiz tüm bu hususlar metnin kendi kendini yalanlaması

gerçekliğini oluşturur. Metinde bu tekniği kullanarak şair, metnin gerçeklik zincirleriyle bağlanma sorununu kırar. Böylelikle bu tür bir gerçekliğe bağlanmasına gerek de kalmaz. Gerçeklik zincirini kırdıkça şairin meydana getirme gücü özgürleşir. Şair mesnevîde anlatılan hikâyenin gerçek ya da tamamen hayal ürünü olabileceği yargısını okuyucuya bırakır. Postmodernist yazar nasıl okuyucusunu inanmak ile inanmamak arasında tutunamaz kılıyorsa mesnevîler de okuyucuyu inanmak ya da inanmamak konusunda özgür bırakır. Okuyucu eğer inanmak isterse râvîlerin güvenilirliğine dayanarak inanabilir. Ama gerçeklik kaygısı duyup inanmak istemezse eserin yazılımını anlatan üstkurmacaya dayanarak inanmamayı tercih edebilir. Kısaca incelediğimiz mesnevîlerde görmekteyiz ki günümüz postmodernist yazarların özgürce hareket etmelerine imkân sağlayan metnin kendi kendini yalanlaması tekniğini, 16. yüzyılda birçok şair mesnevîlerinin kurgulanışında kullanmıştır.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Hasan, (2006), *Abdurrahman Gûbâri, Yusuf u Züleyhâ*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

AKTAŞ, Şerif (1984), *Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

AYVAZOĞLU, Beşir (2002), *Aşk Estetiği*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

ÇETİŞLİ, İsmail (2003), *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

..... (2004), *Metin Tahlillerine Giriş/2*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ECE, Selami, (1996) *Tahkiye Açısından Haşimi'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

ECEVİT, Yıldız, (1996) *Orhan Pamuk'u Okumak*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

EMRE, İsmet, (2004), *Postmodernizm ve Edebiyat*, İstanbul: Anı Yayınevi.

GÜRBİLEK, Nurdan (2001), *Kötü Çocuk Türk*, İstanbul: Metis Yayınları.

KAVUKÇU, Fatma Zehra (1994), *Lami'î Çelebi Veyse vü Râmin*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

KIRAÇ, Mustafa (2006), *Ûdî'nin Mâcerâ-yı Mâh Mesnevisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve EdebiyatıI Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KULOĞLU, Nazan (1989), *Abdî Cemşid ü Hurşid*, Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

KURAN, Şeyma Küyükkavas (2006), “*Mesneviden Romana Sebeb-i telif Yolu Üst Kurmacaya mı Çıkar?*”, *Türkoloji Dergisi*, Sayı 2, 157-182.

KÜTÜK, Rıfat, (1990) *Celal-zade Salih Çelebi Leylâ vü Mecnûn (Tenkitli Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

TURHAN, Vedat Nuri (1995), *Zarîfî ve Mihr ü Mâh Mesnevisinin Tenkildî Metni ile İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

ULUDAĞ, Erdoğan (1997), *Vakaya Dayalı Bir Eser Olarak Lami'î Çelebi'nin Salâmân u Absal mesnevisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum.

YOLDAŞ, Kazım (1993), *Taşlıcalı Yahya Bey Şâh u Geda*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.